

Kontrola versus inspekce

Jitka Měřinská

V souvislosti s nedávnými změnami ve státní správě vykonávají na školách inspekční činnost týmy, které jsou tvořeny jednak školními inspektory, jednak dalšími pracovníky ČŠI, jimiž jsou kontrolní pracovníci z bývalých školských úřadů. Tato skutečnost souvisí s náplní činnosti České školní inspekce, která ze zákona zjišťuje a hodnotí podmínky, průběh a výsledky vzdělávání a provádí státní kontrolu dodržování obecně závazných právních předpisů. V nově nastalé situaci se ukazuje, že se začínají v očích veřejnosti zaměňovat specifika činnosti školních inspektorů a kontrolních pracovníků. Dokonce se objevují hlasy upřednostňující kontrolu škol, měřitelnou právními předpisy, před hodnocením vzdělávací činnosti, do něhož mohou do jisté míry proniknout i náhledy subjektivní. Dochází k záměnám i k zamlžování pojmů „inspekce“ a „kontrola“. V současné době, kdy jde o zásadní postoj k nově se vytvářejícím právním normám v oblasti školství, pokládám za užitečné zamyslet se nad spojitostí i odlišností slov kontrola a inspekce. Provedme malý exkurz do jazykového a etymologického zákulisí obou uvedených termínů.

První pohled do běžných slovníků nás sice informuje, že oba termíny – kontrola i inspekce – znamenají shodně: dozor, dohled, ověřování správnosti atd. Při podrobnějším zájmu o obě slova zjistíme, že každé slovo pochází z jiného jazyka, má jinou historii svého vzniku a je tvořeno významově odlišnými slovními kořeny.

Slovo kontrola má svůj původ ve francouzském výrazu *contrôle*, který vznikl stažením ze slova *contrerôle*, což vlastně znamená „dvojitý seznam“ (aby byla zjištěna správnost údajů). První část složeného slova je: *contre* (kontra = proti) a druhá část: *rôle* (role = svitek papíru, pergamenu). Porozuměním oběma částem slova se tedy dostáváme k podstatě významu slova kontrola: porovnávání dvou seznamů, tedy porovnávání například právní předlohy s reálnou skutečností. Proto se také ve slovnících u termínu kontrola vyskytují vysvětlující výrazy: přezkoumávat, zkoušet, ověřovat.

Slovo inspekce má původ v latinském slově *inspectio*, *inspicere*. Toto slovo je složeno z předpony: *in* (*in* = v, do – ve smyslu dovnitř) a z další části: *specere* (*specere* = pozorovat, dívat se). Oba významy spojené v tomto slově tedy znamenají dívat se dovnitř, hledět dovnitř, nahlížet, prohlížet, pozorovat, zpytovat, zkoumat – ve smyslu odborného vhledu do jádra problematiky. Proto se také ve slovnících u termínu inspekce vyskytují objasňující výrazy prohlídka, monitorování, poradenská činnost.

Kontrolou tedy porovnáváme předlohu se skutečností a zjišťujeme správnost. Stupeň exaktnosti je značně vysoký. Inspekci hledíme do podstaty nazíraných skutečností a zjišťujeme jejich správnost, účinnost a užitečnost nejen porovnáváním s právními nebo jinými, pevně stanovenými normami a paradigmaty, ale rovněž porovnáváním se zásadami platnými pro určitou naukovou oblast v závislosti na vlastní schopnosti odborného úsudku. Slovo inspekce má tedy poněkud širší významový záběr než slovo kontrola.

Exaktnost, která se v případě inspekční činnosti zaměřené na oblast vzdělávání váže na ten který vědní obor, je tu nutně překlenuta jistou mírou osobního nazírání, do něhož je zpravidla bezděčně zakomponován prvek subjektivnosti. Snaha o objektivizaci inspekčních zjištění je zřejmá z mnoha skutečností, mezi něž patří náročná kritéria pro konkurzy na školní inspektory, práce v týmu, celorepublikově platná metodika, supervize inspekčních výstupů, veřejný charakter inspekčních zpráv atd.

Je obecně známo, že to, co dělá školu školou, je oblast vzdělávání (samozřejmě za předpokladu dodržování příslušných právních předpisů). Hlavní zákonnou povinností školy je uskutečňovat vzdělávání. Z toho tedy vyplývá, že zjišťování a hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání má v našem školství své pevné místo, prověřené tradicí. Při hodnocení vzdělávací činnosti školy nejde pouze o přímé pozorování výuky, nýbrž i o výpovědi subjektů výuky (žáků, učitelů), o analýzu, kompletaci a vyhodnocení všech zjištěných skutečností. Jde rovněž o rozpoznávání progresivních trendů v činnosti školy a na druhé straně o pojmenování příčin zjištěných negativ. Některá zjištění lze porovnávat s právními normami nebo s pevně danými paradigmaty (např. s požadavky příslušných právních předpisů, s učebním plánem, s učebními osnovami, s povinnou školní dokumentací, s výroční zprávou o činnosti školy, s plánem činnosti školy), některá zjištění naopak měřitelná nejsou a ani nemohou být (např. volba vyučovacích metod, klima školy, podnětnost a kulturnost učebního prostředí, interakce žák – učitel).

Exaktního měření výsledků vzdělávání lze dosáhnout sice testováním, ale to je pouhý výsek z mnoha způsobů vyhodnocování výsledků a není všeobecně uplatnitelný ani samospasitelný. Testování nelze nadužívat. Samotní odborníci v oboru testování říkají, že „test je dobrý sluha, ale špatný pán“. Vzdělávání je natolik širokým a rozvětveným procesem, do něhož vstupuje tolik subjektivních momentů (učitel, žák, zprostředkovaně rodič, zřizovatel školy, inspektor, případně rada školy atd.), že je nutno zcela objektivně konstatovat, že určitá míra subjektivnosti je prostě neodstranitelná. Jestliže je tedy proces vzdělávání neoddělitelný od prvků jisté subjektivnosti, nemůže ani školní inspekce subjektivní momenty v procesu vzdělávání nevnímat.

V současné době, kdy se pracuje na novelách školské legislativy, se ozývá kritika napadající subjektivnost v inspekčním hodnocení činnosti škol. Ob-

jevují se dokonce i pokusy o případné redukci činnosti České školní inspekce na pouhou kontrolu, kterou by se dozíralo na dodržování obecně závazných právních předpisů, a to zejména v oblasti efektivního vynakládání finančních prostředků přidělených ze státního rozpočtu. Argumentům o subjektivnosti obsažených v hodnocení kvality vzdělávání mohou mnozí nezavěšené dopřát sluchu. Ovšem jen proto, že si neuvědomí nemožnost absolutní objektivnosti tohoto procesu. Úsilí o minimalizaci subjektivnosti v hodnocení procesu vzdělávání je věčné a nikdy nebude zcela naplnitelné, dokud bude prezentováno lidským faktorem. Evaluace vzdělávání nemůže být plně exaktní záležitostí. Ani hodnocení žáků učiteli není a nikdy nebude plně exaktně podloženo, a přesto je nezbytnou součástí procesu vzdělávání.

Pokud má Česká školní inspekce účinně plnit svůj úkol v oblasti školství, musí v praxi naplňovat nejen význam slova kontrola, ale hlavně význam slova inspekce v plném jeho rozsahu – provádět jak státní kontrolu dodržování obecně závazných právních předpisů, tak zjišťovat a hodnotit podmínky, průběh a výsledky vzdělávání.

Stejně jako každá oblast života společnosti, tak i školství potřebuje zpětnou vazbu – jednak jako podporu pozitiv a eliminaci negativ, jednak jako jistou formu osvěty a oboplněného tříbení názorů. Inspektor je totiž svědkem krásného procesu naplňování účinných pedagogických trendů v „živé“ výuce, vidí i méně úspěšné didaktické výkony a má možnost srovnání, analýzy a zobecnění. Má v rukou nástroje, kterými lze poukazovat na nedostatky, ale kterými také může napomáhat zkvalitňovat vzdělávání, probouzet některá z českých specifík, která, ač stále ještě nenaplněna, dřímají v našem školství, přestože by mohla být tolik prospěšná dnešní Evropě. Dnes se např. objevuje trend nazývat školu „službou veřejnosti“ (což je v souladu s požadavky naší současnosti) – náš „Učitel národů“ nazýval školu „dílnou lidskosti“. Snad tento přírůstek může někomu vyznívat staromilsky, ale v podstatě je velmi aktuální. Tento stále živoucí odkaz Jana Ámose Komenského nám snad sděluje, že principy lidskosti, cíleně zakomponované do procesu vzdělávání, jsou přesně tím, čeho je dnešnímu světu tolik zapotřebí. Jak změřit nebo zkontrolovat míru lidskosti, kterou zákonitě produkuje kvalitně vedené vzdělávání? Kontrolou? Nikoliv. Odborně a pedagogicky fundovaným vzhledem do procesu vzdělávání – tedy kvalifikovaně vedenou inspekcí.

Účelem této úvahy bylo poodkrýt „zákulisi“ některých diskutovaných problémů našeho školství a přispět k tomu, aby rozhodnutí týkající se legislativních otázek v oblasti školství byla nanejvýš prozíravá, uvážlivá, moudrá – a tím i prospěšná pro vzdělávání dětí a mládeže.

Adresa autorky: PaedDr. Jitka Měřinská, Česká školní inspekce, Křížová 22, 603 00 Brno